

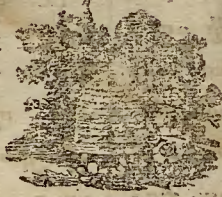

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Երկրի միջոցով որ և իրի մասնաւոր յայտարարութիւնն տարի տուողը պէտք է վճարի ամէն 4 տարի համար 1 կոպէկ արժաթ:

Հրատարակում է ամէն շաբաթ օր, մի մի թիւի: Տարեկան բաժանորդագրութեան գինն է 6 ուրլի:

Ճ. ՏԱՐԻ

ՅՈՒՆՎԱՐ 28. 1867 ԱՄԻ

№ 3.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Իրերի վիճակը կանդիս կողմում: Առաջ ենք բերում այստեղ Daily Telegraph անուն լրագրի կանգնումը ամենօր թղթակցի նամակի բովանդակութիւնը, որնոր դրած է անցեալ գեղականների վերջերում: Թղթակիցը առաջ արդարացնում է իրան, թէ ինքը բնաւ առանձին համակրութիւն չունի դէպի ապստամբները. Սրանից յետ յայտնելով որ ինքը ոչ Անգղիացի է, և ոչ յոյն, և որ դէպի կանդիսները ոչ մի ոչ անձնական և ոչ էլ քաղաքական համակրութիւն ունի, բացի այն, ինչոր միայն կարող էին գարթեցնել նորա մէջ այն գիւցագնական ողին և անձնանուէր մարդիկների տանջանքները, որոնց նոքա բնաւ արժանի չեն, թղթակիցը շարունակում է. «Այս հանգամանքները տեսնելով, ես համարձակում եմ հաստատելու առաջվան պէս, որ յեղափոխութիւնը կանդիսի վերայ էլի այնպէս զօրեղ է, և քիչ յոյս է տալիս ճիշման, ինչպէս երեք ամիս առաջ: Գուցէ նա այժմ աւելի ևս մօտիկ է իր վախճանին, միայն ոչ ճիշդվելով և եթէ Յւրոպական տէրութիւնները անսնում լինէին դէպքերը այլ կերպով, շատ կարելի է, որ նոքա յանձնառու լինեն ՀՀաւատարմութեան հեռագրական լուրերին, առաջ քան թէ կ'արդգվի զործքի վախճանը: Իրաւ է կանդիսի մի

քանի նահանգները հնազանդվեցան. միայն այն ևս տաւրակցա չունի, որ կզգու բնակիչներից բոլորը, որոնք ընդունակ են զէնք կրելու, դառնում են ապստամբների շարքերում: Ես ձեզ մի քանի շաբաթ առաջ գրել էի, որ յեղափոխական ժամանակաւոր կառավարութիւնը, բնարեւով ամէն զեղերից որոշեալ թիւ առողջակազմ մարդիկներ, մնացածներին իրանց ընտանիքներով հրամայեց հնազանդելու: Այսպէս հաւաքած 4000 հոգիք, երեք հազար յոյն կամաւոր զինուորների և Սերիմոսի ու Նիսսամոսի նահանգների բնակիչների հետ միասին ներկայումս բռնած ունին առաւելապէս առաջին նահանգը և սպասում են ճաճիկ զօրքերի յարձակմանը: Արեւելի լուրերին նայելով առձիկ զօրքերը, որոնք իրանց բնակարաններից դուրս եկան, դեռ չեն կարողացել տիրել քրիստոնէականի առաջը բռնած և կէտերին էլ Վահուսի մօտ. որոնք պաշտպանում են միայն 1500 ապստամբ և կամաւոր զինուորներ: Չգիտեմ, թէ ինչպիսի լուր ստացած կ'լինի կառավարութիւնը այս մասին, միայն դուշակում եմ, որ անշուշտ հէնց սուրհանդակի շոգեկեալի գնալու ժամանակը կ'հասնի լուրը մի մեծ յաղթութեան և ընդհանուր նուաճման վերայ: Միայն մինչև այդ լուրը հասնելը հաղորդեմ ձեզ թարգմանութիւնը մի նամակի, որ հասած է Վահուսի մօտ եղած բանակից: «Երկու օր առաջ թշնամիները ստիպվեցան, ստած է նամակում, յետ քաշվելու կա-

րէս, որ Վակոսից հեռու չէ: Մեր զինուորները հինգ ժամ շարունակ պատերազմում էին անօրինակ քաջութեամբ և ճաճիկներին մեծ կորուստ պատճառեցին, մանաւանդ քաջ գտնվեցան այս պատերազմում 2000 կամաւոր զինուորները, որոնք գտնվում են Սոլիտուսի ապստամբութեան տակ. աւելի ճիշտ տեղեկութիւնները չենք կրնաք տալ: Այս պատերազմում մի թնդանօթազէն մի նաւ տարաւ Կանդիայից մի քանի քրիստոնեայ ընտանիքներ, մնացածներուն խոստացած է շաբաթ օր տեղափոխելու: Մինչև ցայժմ Անգղիական Assurance «անուն նաւի վերայ ուրիշ տեղեկութիւն չունինք բացի այն, որ նա մի քանի օր առաջ դուրս գնաց Կանդիայից, ինչպէս ասում են, այն նպատակով, որ ազատէ Սելինուսում բանտարկած մի քանի ընտանիքներ այն վեճակից, որի մէջ ընկան Արկադիոնի վանքի Կանդիացիները և հէնց վերոյիշեալ նամակով ստացանք տեղեկութիւն, որ յիշեալ նաւի նաւապետ պ. Պիմենին յաջողել է այս մարդասիրական գործքը. առհասարակ կարծում են, որ նա այս գործքումը վարվել է համաձայն այն հրահանգներին, որոնք նա ստացել է իր կառավարութիւնից: Բայց աւելի մեծ գովասանութեան և աւելի մեծ երախտագիտութեան արժանի կ'ըլին նորա այս վարմունքը եթէ կ'երևի, որ նա ներգործել է այսպէս, դրդած միայն մեծահոգի ցանկութեամբ ազատելու մահմետականների բռնութիւնից մի քանի անմեղ արարածների կեանքը: Այստեղ չէ կարելի խօսք ասել կողմնակի օգնութեան վերայ. Կանդիացիները գլուխ չեն կորացնիլ ճաճիկների առաջին, իրանց ընտանիքների և հէնց իրանց տարած նեղութիւնների պատճառով: Նոքա պատերազմում են իրանց ազատութեան համար և եթէ կատարեալ հաւուած ստանան, նոքա կ'ընդունեն կղզին, եթէ կ'ունենան միջոց սորա համար: Նրեան հազար աքսորեալներին, որոնք թողն իրանց հայրենի կղզին առաջին յեղափոխութիւնից յետ, կ'հետևին նոր 90,000 հոգիք, եթէ այս ապստամբութիւնն էլ նոյնպէս անյաջողակ ելք կ'ունենայ, ինչպէս առաջինը: Այն միջոցին, երբ Կանդիայիները տանում են ցուրտը և սովը, գէնքը կ'հնձէ դիւցապական մարտիկների շարքերից, որոնք հեռացել են սարերը, դոնէ չորրորդ կամ հինգերորդ մասը, մինչև կ'գան աւելի ջերմ օրերը: Գուցէ այս մասին էլ կ'ընեն Պալ-Մալեան լրագիրը պատասխան մի չար կատակ կամ երգիծաբանութիւն: Ընդհանրապէս կ'ասեմ, որ եթէ Մուստաֆա փաշային կ'յաջողի առաջնիկայ երկու կամ երեք շաբաթվան մէջ կատարեալ հարուած տալու ապստամբներին, այն ժամանակ խաղաղութիւնը այժմ հանդիստ մնացած նահանգներում չի վերդովել:

Ամէն բան կախած է նրանից, թէ ինչ ընթացք կը ստանան գործքերը Սելինուսի նահանգումը, ուր ապստամբները մեծ յոյս ունին յաղթութեան: Եթէ տաճկական զօրավարը ոչ թէ միայն ջարդ չի ստանալ, այլ եթէ կատարեալ յաղթութիւն չի անել, բոլոր այժմ խաղաղ նահանգները կ'ապստամբին կարճ միջոցում: Ապստամբների թիւը հասնում է 10,000 հոգու, որոնց գէմ կանգնած են 15,000 ճաճիկներ: Ապստամբները, կամենալով պաշտպանել տկար, անգէն բնակիչների սեպհականութիւնը և բնակութիւնները, կենդրոնացել են փոքրիկ տարածութիւնում. այստեղ նոքա բռնած ունին բաւական ամուր դիրք. նոյա առաջնորդները փորձառու և հմուտ անձինք են և իրանք բոլորը զինաւորած են Անգղիական հրացաններով ու ունեն մի քանի թնդանօթներ էլ: 'Ս վերջոյ ասեմ ձեզ, որ ապստամբութեան սկզբից մինչև ցայժմ Կանդիացիները երբէք այնպէս մեծ յոյս չեն ունեցած գէտի լաւը, ինչպէս այժմ: Ինչով կ'վերջանայ այս ամէնը— իրանքդ դատեցէք:

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն .

Ո Ւ Ս Ո Ւ Մ Ն Ա Ր Ա Ն .¹⁾

Խօսելով իմ ընկերիս հետ. մենք հասանք Ֆեաւերային կողմած փողոցը: Մեր առաջ ներկայացաւ մի բլուր, որ քաղաքից և դիւրից բարձրանում էր. այս բլուրի վրայ հսկայապէս կանգնած էր հոյակապ տեղքով

(1) Ծանօթութիւն: Յօդուածս թարգմանված է «Փարիզ Ամերիկայում», կոչված գրքից. կարճ միջոցում եղած տառն երկու և աւելի տպագրութիւնները, և եւրոպական բոլոր ազգերի արած թարգմանութիւնները ապացուցանում են Ֆրանսիացի հեղինակի աշխատութեան արժանաւորութիւնը:

Գրի բովանդակութիւնը կազմում են զխաւորապէս Յին աշխարհի նախապաշարմունքը և նորանից առաջացած վտանգները և նոր աշխարհի հսկայական քայլերով առաջ գնալը, ընտանեկան կեանքը և մատաղ սերունդի դաստիարակութեան հիմնաւորութիւնը:

Այժման «Հայկական աշխարհ», օրագրի հրատարակող պ. Ստեփանէն իւր օրագրական ձեռնարկի ա. համարում հայ ընթերցողներին ծանօթացրուց այս օգտաւետ գրքի հետ թարգմանելով նորանից այն գլուխները, որտեղ նկարագրվում են խմբագրութեան խորհուրդը և Ամերիկայում օրագրիչների նըշանակութիւնը և գործունէութիւնը:

Թարգմանելով այս յօդուածը դուցէ հանդիպենք մենք ևս այն բազմին, որին հանդիպեցաւ պ. Ստեփանէն «Գարուն», ամսագրի հրատարակողի կողմից.— ոչինչ, կույլ տիրապիտող և մեծասակար նախապաշարմունքի հետ, որ մեր հների պաշտած կուռքն է, ճշմարտապէս մարդու ամենաքաղցր պարտքն է, որ դնում է ժամանակը նորա վրայ:

մի շինութիւն, որի երկու կողմերը գտնվում էին մի մի թեւայարկեր (Флигели): Եթէ ես մի քաղաքակրթեալ աշխարհումը գտնված էի եղել, ես կասէի. «այս շինութիւնը անշուշտ քաղաքապետի պալատն է»: Բայց այս տեղի ժողովուրդի համար այս շինութիւնը Այբբե-նարանի ապարանն է եղել — ուսումնարան: Կարելի է ժողովուրդի վրայ դատել նորա շինած շինութիւններով:

— Ի՞նչ, բժիշկ, ասաց ինձ իմ ընկեր Գիւմբիւկը, ինչպէս էք տեսնում մեր պատանեկութեան ապարանը:

— Շատ գեղեցիկ տեսքով, բայց անյարմար շինութեամբ: Ահա վերևում, այն դրան մօտ ես տեսնում եմ 15 տարեկան տղաներ և մատաղ օրիորդներ մի և նոյն տարիքով, որոնք միասին են մանում — այս շատ անվայելուչ է: Իւրաքանչիւր կարգաւոր դպրոցներում բաժանում են երկու սեռերը. — այս մի նախադրուշութիւն է, որի վրայ կարծեմ թէ հասկացողութիւն ևս չունիք:

— Ի՞նչ պէտք է երկու մօտք շինել մանուկների համար, որոնք գնում են մի և նոյն դահլիճում ուսանելու համար, ասեց Գիւմբիւկը:

— Մի և նոյն դահլիճում. բացականչեցի ես. մըտածեցէք, թէ ի՞նչ էք անում. — այդ բանը բարոյ-յականութիւնից դուրս է:

— Ես տեսնում եմ անբարոյականութիւն միմիայն ձեր երևակայութեան մէջ, ծիծաղելով ասաց Գիւմբիւկը:

Մեր որդիքը, սիրելի բժիշկ, ազնիւ տղայք են, մեզանում դուք միայն կը գտնէք *virgines lectas puerosque castos*: Ուսումնարանը մի մեծ գերդաստան է, որտեղ դուք եղբայրներից և քոյրերից աւելի ոչոքին չէք զրտնել, որոնք վեճում են իրարու հետ գիտութիւն սեփ-հականելու համար: Որտեղից առնում էք դուք ձեր սարսափելի երեխայութիւնը:

— Ուրեմն, իմ բարի ընկեր, եանկիները, թէ արա-կան և թէ իգական սեռից, հրեշտակներ են:

— Եանկիները, վրայ բերեց ընկերս, միայն մար-դիկ են, որոնք աշխատում են մտածել և դատել:

— Ուրեմն Եւրոպան, կորեցի ես նորա խօսքը, իւր քսան դարաւոր փորձով, ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ դա-տարկաբան, որ չգիտէ, թէ ի՞նչ է խօսում և ի՞նչ է գործում:

— Սիրելի բժիշկ, ասաց Գիւմբիւկը, առաջ Անգլիա-ցիները մեր վրայ ծիծաղում էին, բայց այժմ հետևում են մեր օրինակին. և չանցնիր տասն տարի, որ Անգ-ղիսում կը բացվին ամէն տեղ երկու սեռի համար հասարակաց ուսումնարաններ: Իսկ ինչոր կը վերաբերի Եւրոպայի միւս գործվուրդներին, նոցա կրթութիւնը

մինչև այնչափ երկար ժամանակ մնաց կղերի ձեռքը, որ նոցա համար օրեր չէ պէտք, որ թողնեն իւրեանց նախապաշարմունքը, այլ տարիներ: Մենք չենք կրթում ոչ արեղմներ և ոչ զինուորականներ. — մենք պատրաս-տում ենք մարդիկ ընդհանրական կեանքի համար: Ու-րեմն, ինչի՞ մեր դպրոցները չը յարմարացնենք ընտա-նիքի և կեանքի հետ:

— Դուք անզգոյշ էք, բացականչեցի ես. դուք կը-րակի հետ էք խաղում:

— Մենք ընտանեաց հայր ենք, վրայ բերեց Գիւմ-բիւկը, մենք փորձով գիտենք, որ սրտերը ամոքելու, միտքը կրթելու և մեծահոգի գաղափարներ ներշնչե-լու համար, ոչինչ բան չէ կարող հաւասարվել այս երկու սեռերի երեխայական ընկերութեան, և աշխա-տանքի ու գիտութեան ընկերութեան հետ. *Emoluit mores, nec sinit esse ferus*: Անզգուշութիւնը և անխո-հականութիւնը հին Եւրոպայի կարծիքական խոհակա-նութիւնն է: Բաժանել տղաները աղջկաներից, ման-կութիւնից համոզել, որ նոքա մէկ մէկու համար խոր-հրդաւոր վտանգ են, յուզել և գոգուել մատաղ երեա-կայութիւնները և յետոյ յանկարծ մի րոպէում աշ-խարհ հանել կրակոտ ու աներկիւղ այրեր, անհան-գիստ, վախկոտ ու անպաշտպան կիներ, — այս բանը վե-րին աստիճանի յիմարութիւն է: Ներքեք ինձ, սի-րելի բժիշկ, ձեր աստիճանը. . . . : Բայց ես պիտի ասեմ, որ ձեր նեղ դաստիարակութիւնը նման է ծովեզրեայ թումբերին, որոնք պահանջում են ալիքները, բայց ալիքների նման մեծանում են բոլոր կրքերը. մեր հա-սարակաց դաստիարակութիւնը երկու սեռերի էլ սո-վորեցնում են փոխադարձաբար յարգել և եղբայրա-կան սէր ունենալ:

— Կարելի՞ է, ես աղաղակեցի, որ վտանգը այն աս-տիճանը ձեր աչքին չէ երևում:

— Հարցէք ուսուցիչներին, պատասխանեց նա. դուք մէկին չէք գտնիլ, որ չը պարծենայ մեր դպրոցներով, որտեղ երկու սեռերը խառն են: Այս յայտնադործու-թեան պատիւը Ամերիկային կը պատկանի: Ինչպէս մենք յոյս ենք դրել մարդկային բնութեան և ազատութեան վրայ, մենք միշտ յաջողութիւն ենք գտել: Ոչ մի տեղ լուսաւորութիւնը այնպէս հիմնաւոր չէ. ոչ մի տեղ բարոյականութիւնը այնքան մեծ չէ, ինչպէս մեր թան-կազին ուսումնարանի մէջ: Երկու սեռերի մէջ եղած մրձումը, ինչպէս առաջ մղող, ոչինչ բանի հետ չի հա-մեմատվել: Տղայ մարդը ինչքան էլ գուզէ լինի, նորա համար ամօթ է առաջին տեղը ուրիշին տալ: Կինը աւելի համբերող է, և աւելի խոհական է: Այս առա-ջին ուսման ընթացքի մէջ, որտեղ ոչինչ վերացական

բան չ'կայ, զի նա իրական սեռը յաղթում է: Բայց այս բանը խնդրի մասնաւոր կողմն է: Գեռահաս օրիորդները այստեղ ստանում են կամքի բնաւորութիւնը, հաստատութիւնը, ինչպէս որ մատաղ պատանիները ստանում են սրտի նրբութիւնը: Երբ սովորում են մեղ—հասակաւորներին ճանաչել, և թող մեր մէջը մնայ իմ օրերի Դանիէլ ասածս, մենք վտանգաւոր ենք, մինչև որ մեղ չեն ճանաչում: Մատաղ օրիորդները յարգելով, յարգում են իրանք իրանց. ազատ լինելով, միշտ ջուհում են իրանց համար վայելուչ աւել: Յիշատակ. զբոսանքի ժամանակ բնական զգուշաւորութիւնը բաժանում է նոցա իւրեանց ազայ ընկերներից: Իսկ մատաղ պատանիները մեր դպրոցներում ստանում են սրտի այն նրբութիւնը, այն ասպետական քաղաքավարութիւնը, որ միայն կանանց ընկերութիւնից կարելի է ստանալ: Անգղիական ուսումնարանի աշակերտից աւելի ինչ կարող լինել դադան ու կոպիտ, որ թողած է ինքն իրան և ճշմարտ է աւագ ընկերների խառնութեամբ: Կարդացել էք դուք «Թովմաս Բրաունը»: Պէտք է կարմրել այսպիսի քաղաքակրթութեան համար: Ես աւելի լաւ կը համարէի Կարմրամորթ վայրենիների մէջ լինել քան թէ Էտոն և թիւքի աշակերտների մէջ: Մեզանում ընդհակառակը բոլոր մանկութիւնը միասին է աճում: Ցան և վեց և քսան տարեկան ժամանակում նոցա յարաբերութիւնը իրարու հետ այնպէս պարզ է, այնպէս եղբայրական է, ինչպէս այն ժամանակ երբ նոքա մի նոյն նստարանի վրայ նստում էին: Մեր ամուսնութեան մեծ մասը կատարվում է երբեմնակի դպրոցական ընկերների մէջ: Յարգանքը ու ընկերութիւնը ծնանում է սէր և շատ անգամ նոցա տեղն է բռնում Եւրոպան, ձեր կուռքը, արդեօք հնարել է այսպիսի մի բան, որ ինչքան մարդկային է, այնքան էլ կատարեալ:

—Այս ցնորք է, ասացի ես:

—Մտէք, անհաւատ Թովմաս, պատասխանեց Գիւմբիւզը, դուք իսկոյն կը տեսնէք, որ այս ցնորքը կը դառնայ իսկական ճշմարտութիւն:

—Մի բան էլ ասեմ: ասացի ես նրան: Բոլորը սոքա մանուկներ են, անմեղ են. —այս հասկանալի է. բայց որ տեղ էք դնում այնպիսի մարդիկ, որոնք ընդունակ լինեն դաստիարակելու այսպիսի օրինակելի պատանեկութիւնը: Ո՞ր դաստիարակը կարող է մի և նոյն ժամանակ ոգևորել ձեր մատաղ օրիորդների բնածին ամօթխածութիւնը և ամօթել ձեր տղայների դժուրութիւնը: Ո՞ր տեղ որոնել մի այնպիսի դաստիարակ, որ իւրաքանչիւր կրթական հասարակութեան մէջ կարողանայ պատասխանատու լինել ձեր զաւակների պատուի ու աւարիւնութեան համար:

—Մտէք, մտէք, պատասխանեց Գիւմբիւզը, դուք կը տեսնէք այս բանի համար ձեր սիրելի Գիւմպին և դուք ձեր թանկագին Սուսանին:

—Գիւմպի էք դուք, աղաղակեցի ես, ձեռնախոյտ զեանին խփելով: Միթէ դուք 20 տարեկան աղջկան հաւատում էք աղաներին, որոնց մօրուսը դուք է դալիս: Փառաւոր զօրադուխ այսպիսի զօրքի համար: Ո՞վ գիտէ ինչ կատարեալ յարգանք ունի նա:

—Կրկին հին աշխարհի նախապաշարմունք, սիրելի բժիշկ: Մատաղահաս մարդու համար, որ սիրում է իւր հայրը և մայրը, ոչինչ բան այնպէս բնական չէ, ինչպէս կնոջ յարգելը: Շատ քիչ բնական է հնազանդվել ուսուցչին, որ սպառնում է և պատժում է: Բաժով շատ սակաւ կարող ես մանուկի սիրտը դրաւել: Ինչքան նա մեծահոգի լինի, այնքան կը հակառակի, բայց նոյն մանուկը անպաշտպան է հեղութեան և զգվանքի դէմ: Այս միջոցին փորձը կրկին է ջրում հին իմաստութիւնը, որ ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ հին նախապաշարմունք: Նոր Անգլիայի կանայքը միօրօնների անձնազոհութեամբ միանում են նաև հարաւի մոլորութեան մէջ, կամ թէ արեւմուտքի անապատներում, որ կրթեն մատաղ հոգիները և նվիրեն նրանց ճշմարտութեան և արարչին: Մենք ունինք այնպիսի դասատուներ, որ ոչոքից վտր չեն մնալ. բայց նոցանից շատերը, նաև աւելի շնորհալիները, զարմանում են կանգնած, որտեղ եանկի աղջիկները հրաշքներ են զործում: Մանուկը պատկանում է կնոջ, —այս այն բնական օրէնքն է, որ մենք աշխատեցինք ճանաչել և յարմարեցնել կեանքին:

—Ամէն, պատասխանեցի ես, ուստ ճշմարտ. դրանք զվարճանալու այս վախճակ դառնելով և հնազանդ ուխտարներով, որոնք գտնվում են հովուհու հովանաւորութեան տակ, որ այնքան անմեղ է, ինչպէս նորա հօտը:

Ես ակամայ մտայ մեծ դահլիճը: Ահ հասարակ ինձ անտանելի է նախապաշարմունքը. բայց ամաչելով պիտի խոստովանիմ այս անգամ, որ հազիւ թէ ոտք դրած էի նուիրական տեղում, ես խաբվեցայ: Ես յանկարծ մտայ մի մեծ սենեակ, որտեղ օդը և լոյսը թափանցում էին մեծամեծ պատուհաններից. պատերը վերին աստիճանի մաքուր, մէկ տեղից միւս տեղ զարդարված էին համր քարտեաներով, բնական պատմութեան վերաբերեալ պատկերներով, և Ֆիդիլիական կամ երկրաչափական նկարներով: Իւրաքանչիւր մանուկ ունէր իւր զրասեղանը, որ բաժանված էր չորս կորով անցքերով. նստելով այս մաքուր զրասեղանի առաջ, որ ինչպէս հայելի փայլում էր, աշակերտը միայնակ ա-

ուանց հարեանի, իւր տէրն էր: Աշխատութեան կամ ծուլութեան ժամանակ միմիայն նորա վրայ էր պատասխանատուութիւնը: Գառառուն, որ կանգնում է անբիծի վրայ, մի հայեացքով կարող էր նկատել բոլոր դրասեղանները, որոնք, կարգով դասաւորած էին: Այնուամենայնիւ վերահասութիւնը աւելորդ բան է պատուաւէր ժողովուրդի համար, որտեղ իւրաքանչիւրը կամենում է լուսավորվել, որ հասնի հարստութեան և իշխանութեան: Հենց մեղքերը Ամերիկացիաց աւելի լաւ են ծառայում, քան մեղ մեր առաջինութիւնները: Գինան զբաղված էր կողքի սենեակումը: Այս միջոցին օրիորդը երկրաչափական դաս էր սրտամում 7 կամ 8 չարերին. ես պէտք է հատուցանեմ նոցա իմ ճշմարտասիրութիւնս, որովհետեւ նոքա ինչպէս բարի մանուկներ լուծ էին իրանց սիրելի դաստիարակութեան:

— Սօսեցէք այստեղ, իմ բարի հայրիկ, զուարթ ասաց Սուսանան. վեր առէք այս կախիճը և բացառեցէք մեզ հիպոտեկոսի քառակուսու յատկութիւնը:

Բացառութիւն անել ինձ համար դժուար բան չէ: Ես այնպէս լաւ էի կրթված Գրանտիական համալսարանումը, որ կարող էի յիշել երկրաչափութիւնից մի քանի բան: Ինչոր այս անգամ իմ միտս եկաւ այս այն էր, որ բառականում է հին երգով, որ կարելի է, պօխտեկնիքական ուսումնարանի շուրջը այժմ էլ երգում են caplige ձայնով:

Հիպոտեկոսի քառակուսին,
հասար է, եթէ չեմ սխալվում,
երկու քառակուսիների զումարին,
որ միւս երկու կողմերի վրայ են ձևանում:

Ե՛հ հրամայեցի սորա համար Սուսանին տախտակի վրայ նկարել ուղղանկիւն եռանկիւն A, B, C, ձևակերպել իւրաքանչիւր կողմի վրայ քառակուսիներ և այլն, և այլն, և հեռացայ շուտով, որ իմ աղջկիւր չը կարմրի իւր հօր աղիտութեան համար:

Մի փոքրիկ դահլիճի մէջ (մինչև ութը կը լինէին այդպիսիները) Գինան ութից մինչև տասն տարեկան մանուկներին հարցնում էր Գրանտիայի առաջնակարգ ու երկրորդակարգ դետերմինիւնը: Ինձ զարմացրին նոցա սրամտութիւնը ու հմտութիւնը: Ես Գրանտիայից, եթէ ինձ հարցնէին Ամերիկացից, չէի կարող այդ մտաւղ աշակերտներին հաւասար տեսլ. բացի Միսիսիպի, Հաւծոնը և Պատմաբը. — միայնական ջրերի ընթացքը, որոնք յիշել են ինձ: Իրաւ է, որ Ամերիկան չէ դրաւում մեզ, այն ինչ Գրանտիան, զիտութեանց ու արհեստից Թագուհին, պէտք է որ ստանիկ կերպով հետաքրքիր անէ Ամերիկացիներուն:

Այս բարբարոսների զարմացն է քաղաքակրթութեան առաջ:

Աշխարհագրութիւնից յետոյ սկսվեցան բարձր ընթերցում և անդամավարժութիւն: Տասն տարեկան մի տղայ վեր կացաւ առանց քաշուելու ինչպէս և առանց լըռութեան, բերանացի կարգաց Լօնգֆէլքսի Hiawatha ի ամենաբանաստեղծական հատուածներից մէկը: Թէև այս մտաւղ հրաշքը բառերը մտաւմը քթից էր արտասանում, ինչպէս որ Ամերիկացիների ընդհանուր պատկերացումն է, բայց ոտանոտ որը կարգաց ամենամեծ ճշգրտութեամբ և ճշմարիտ զգացմունքով: Կան հաշակաւոր դերասաններ, որոնք մինչև այս աստիճան պարզութեան երբէք չեն հասնում: Բանաստեղծութեանից յետոյ կարգը եկաւ Զարտաքախօսութեան: Արտիտութիւնը շերով մի տղայ վեր կացաւ, և ոգևորած ձայնով սկսեց ասել ի պատիւ Ամերիկային:

«Բարեկամք և համաքաղաքացիք:

«Դուք տախտակն մանկութեան մէջ էք, ասկայն դուք արդէն առաջին ժողովուրդն էք աշխարհի մէջ: Ո՞վ է անցեալ դարու դիւցառը, ամենամեծ և ամենալաւ մարդը, իւր աշխարհի բարեկամք: Տիեզերքը կը պատասխանէ, որ Գէորդ Վաշինկիթօն Ամերիկացին է: Ո՞վ էր այն ժամանակի ամենամեծ բռնակտը. Գրադլին Ամերիկացին էր: Ամենամեծ աստուածաբանը. — Ջօնատան Էդվարտ Ամերիկացին. Ո՞վ էր ամենամեծ տանկներորդ դարու իրաւագէտը. — Դատաւոր Սօքրի Ամերիկացին, որոնք են ժամանակակից առաջնակարգ հոետորները. — Սլէյ, Վէրօուէր, Էվէրէտ, Սօմնէր, որոնք բոլորը Ամերիկացիներ են: Որոնք են առաջին պատմաբանները. — Պրէսկոտ, Բանկրօֆտ, Լօուրօն — Մօուէյ, Տիկնօր՝ Ամերիկացիները: Ո՞վ է առաջին բնաբանը. — Ջէմս Օզլիբօն Ամերիկացին: Որոնք են մեր ժամանակի բարոյագէտները և ճշմարիտ իմաստունները. — Կոնֆին, Էմէրսօն, Պարկէր, բոլորը Ամերիկացիներ: Ո՞վ է մեր օրերի առաջին վիպասանը. — Տիկին Բիտկէր — Սոուս Ամերիկացի կինը¹⁾: Որոնք են մեծագործ հնարագէտները. — Վիանէյ, որ բանբար մաքրելու գործին,

1) Այս մի և նոյն կարծիքին էր նմանապէս Ալֆրէտ-դէ Միւսսէն: Մի անգամ կրը մենք վրայ հառաք նորան «Ախարթ Թովմատի տնակը», (վիդամատիթիւն է այս վերնագրով, որ հայերէն թարգմանված է Միլիթարեաններից) կարդալիս, աչքերից արտասուքներ թափելով, նա մեզ ասաց սրտի խորին յուզմունքով. «Առաւարիկ մեր ժամանակի ամենագեղեցիկ դիրքը: Տիկին Սոուսն իւր սրտի մէջ գտել է գեղարուեստի այն դանձերը, որոնք մեզ դեղարուստագէտ կրեակայսմբերիցս ոչ մէկը անընդունակ է գտնելու իւր մարմի մէջ:

շինեց, ֆուլտօնը, որ ստեղծեց շոգենաւը, Մորգէն, որ հնարեց էլէքտրական հեռագիրը, Մորին, որ ծովերի վրայ գծեց մինչև այն ժամանակ անյայտ ճանապարհները.— սորա բոլորը Ամերիկացիներ են:

Արբացիք, որդիք պուրիտանների ապաղան ձեզ է պատկանում. Դեռ հարիւր տարին չը լրացած, ձեր թիւը հարիւր միլիօն կը լինի: Ի՞նչ կը լինի այն ժամանակ ձեր առաջ ստրկացած ու ճղակտոր Եւրոպան, բնութիւնը տվել է ամենամեծ գետերը, ամենամեծ լճերը և ամենազեղեցիկ նաւահանգիստները. դուք ունիք աննուազելի քանակութեամբ բարեբեր երկիրներ: Ձեր հանքային ածուխների հանքերը այնպէս մեծ են, ինչպէս Ֆրանսիան: Արուեստներով պարապելը տվել է Ձեզ այնքան աւելի երկաթուղիներ, այնքան աւելի շոգենաւներ և այնքան աւելի նաւեր, որ չունին ձեր դէմ մրձողները բոլորը 'ի միասին: Ձեր մարդիկը ամենից աւելի փտահ են, քաջ են, և ամենից ճարպիկն են բոլոր աշխարհում: Ձեր կանայքը ամենից գեղեցիկ են արարչագործութեան մէջ: Արիացիք, երկնքից օրհնված ժողովուրդ, աշխարհքը քո է, որովհետև դու ամենից ազատ ես և սորա հետ միասին ամենաբարեպաշտ և Աստուածասէր:

(Կը շարունակվի:)

Ա Ս Տ Ղ Ե Ր:

(Նուէր Մ. Ն. յիշատակին.)

«Հայրիկ, ան, ինչ գեղեցիկ է Պարզ երկինքը գիշերով,
Ինչպէս սիրուն զարդարած է
Նա անհամար աստղերով:
Թէ ուղիղ է, որ ամէն մարդ
Մի աստղ ունի երկնքում,
Ինչի՞ ապա բոլոր աստղերն
Միատեսակ չեն փայլում:»

«Ի՞նչի համար միայն տեղ տեղ
Վառվում են լոյս աստղեր,
Իսկ մեծ մասը այնպէս մանր են,
Ասես թէ են միայն կայծեր.
Ինչ լաւ կը լինէր, որ բոլորն էլ
Այնպէս պայծառ փայլէին,
Ինչպէս ահա, տես, այն աստղը,
Որ վառվում է մեր գլխին:»

«Հա, իմ որդի, գեղեցիկ է
Պարզ երկինքը գիշերով,

Նորան այդպէս զարդարել է
Աստուած կարող իւր ձեռով.
Ճշմարիտ է, ամէն մարդ էլ
Մի աստղ ունի երկնքում.
Ես քեզ կասեմ, ինչի ողջն էլ
Միատեսակ չեն փայլում:»

«Ինչպէս այստեղ երկրի վերայ
Մարդիկ միմեանց չեն նման,
Խելքով, գործով, վարք ու բարքով
Նն միմեանցից զանազան.
Ահա այդպէս էլ երկնքում
Բոլոր մարդկանց աստղերը
Հայելու պէս ցոյց են տալիս
Իրանց տիրոջ պատկերը:»

«Բայց մի՛ կարծիր, որդեակ քաղցրիկ,
Որ այն վառ վառ աստղերը,
Որոնք իրանց պայծառ լուսով
Ջարդարում են եթերը,
Հարուստներին են պատկանում,
Կամ աշխարհիս մեծերին—
Ձէ, ոսկին, իշխանութիւնը
Այնտեղ ոչ ինչ չունին գին:»

«Ետ իշխան կայ, որի աստղը
Հագիւ հաղ պայլում է,
Աղքատ էլ կայ, որի աստղը
Գոհարի պէս փայլում է:
Ինչ մարդ այստեղ զարդարած է
Առաքինի գործերով,
Նորա աստղն էլ միշտ վառած է
Գեղեցիկ պայծառ լուսով:»

«Հայրիկ, ան, տես, այն գեղեցիկ
Մեծ աստղը թռաւ իւր տեղից,
Թռաւ ու հանդաւ և մի պայծառ
Գիծ թողեց իւր ետեւից.
Ասա՛, հայրիկ, այն ո՞ւմ աստղն էր,
Ափսոս, ինչի նա հանգաւ.
Տես, երկնքի այն մի կողմը
Ինչպէս յանկարծ մթնեցաւ:»

«Հա իմ որդի, հազար ափսոս,
Որ պակասեց երկնքից
Այն վառ աստղը, որ գեղեցիկ
Լոյս էր տալիս վերեւից:
Այս բոպէին մի ազնիւ մարդ

Ասածուն տուեց իւր հողին,
Մի աղնիւ մարդ, որ միշտ անկեղծ
Մառայել է իւր աղբին:»

Գ. Թ.

ՂԱՂԱՐՈՒ ԼՈՍԱՒՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԴՊԻՐ ԴԵՈՐԴ ԱՐ-
ԲԱԿԵԱՆԻ ԱՍԱԾ ԶԱՌԸ ՀԱՆԴՈՒՅԵԱԼ ՄԱՏԹԵԱՍ ԵՊԻՍ-
ԿՈՊՈՍԻ ԹԱՂԱՄԱՆ ՕՐԸ:

Այս սուրբ Տէրունեան տաճարի մէջ, այս տխրա-
կան հանդիսի բոլորումը, տեսնում ենք անմիջապէս
հոգևով հոգեւոր և մարմնաւոր դասքը շրջապատած
են մի խորհուրդաւոր դադաղ, որոյ մէջ ամփոփած է
քաջ Հովիւ, և՛ արթուն Հովնապետ, որոյ համար
յիշեցնում եմ խմատնոյ ասած բանը թէ «Լաւ է մե-
ծութիւն հանդերձ բարեգործութեամբ, քանզի ան-
մահութիւն է յիշատակ նորա, զի յԱստուծոյ ճանա-
չի և ՚ի մարդկանէ:»

Այս տխուր բոլորումը խորին ցաւակցութենով
վստահանում եմ խորհրդածել Նղիշէ սուրբ վարդա-
պետի բանը թէ՛ «Մահ ոչ իմացեալ մահ է, մահ ի-
մացեալ անմահութիւն է:» Մի՞ թէ սուրբ և անարատ
կեանքի համար, ճշմարտասէր և առաքինի կեանքի
համար, երկրաշաղկապ կեանքի համար, Քրիս-
տոնէական ճշմարտութիւնների մէջ զարգացած կեանքի
համար էլ մահ կայ աշխարհի երեսին, — ոչ, տխրա-
սիրտ Հանդիսականք, այսպիսի մարդոյ համար մահ
չկայ. այսպիսի մարդոյ մահը մի նինջ է, և մի հանգս-
տութիւն: Ուրեմն չնենք տեղի տրտմութեան մեր
սրտի մէջ, մեր այս օրվայ վախճանված քաջարթուն
Մատթէոս բարձր Սրբազան Հօր համար, վա՛ն զի սո-
րա մահը մի այնպիսի նինջ է, որ մէկ օր, մէկ ուրախ
առաւօտ, պէտք է արթնանայ ստանալ անթառամելի
դափնեայ պսակը երկնաւոր Հօտապետից, իւր առաքի-
նական գործոց համար, որ հիւսել է այս աղցաւոր ու
անցաւոր կեանքի մէջ, իւր անմահ բարեգործութիւն-
ներով:

Այս վեհաստիճան Մատթէոս Արհայ կեանքը թէ-
պէտ անկար է ինձ նկարագրել մի ըստ միոջէ՛ բայց իմ
կարողութեանս չափ կամենում եմ յիշատակել:

Սա բաւական տարիներ կատարելով վիճակաւոր
առաջնորդի պաշտօններ Շամախու և Բեսարաբիոյ թե-
մերումը, անջինջ է թողել իւր անմահ յիշատակը,
նոցա մէջ բնակված Հայազգի ժողովրդոց սրտերումը,
իւր խոհմանդարդ և արթուն պաշտօնատարութիւն-
ներով: Ի 1858 ամի, բարեհաճութենով և հաստա-
տութենով Ամենողորմած Կայսեր համայն Ռուսաց, նը-

շանակվել է վիճակաւոր Առաջնորդ թեմի Աստրախա-
նայ և Կովկասու: Իւր Հայասէր և ազգասէր սրտի սէ-
րից ստիպված ՚ի 1859 ամի, բայցել է Աստրախան քա-
ղաքի մէջ հոգեւոր դպրոց, այս վիճակի բարեպաշտ Ժո-
ղովրդականաց նուիրագործութենով (1) ուր կըթմել
են Հայազգի մանկունք, որոնցից շատերը այժմ ուսեալ
սպասաւորք են եկեղեցւոյ և արժանաւոր հոգեւորա-
կանք, որ և յոյս են Հայոց ապագայ լուսաւորութեան
համար: Այս քաջարթուն Հովնապետը մտադիր էր
նոյնպէս բանալ ուսումնարան և այս քաղաքի մէջ,
Հայազգի հոգեւորականաց զաւակաց լուսաւորութեան
և կըթմելութեան համար, բայց անգութ օրհասը կնքեց
Սորա երկրաւոր կեանքի օրերը, 70 ամեայ հասակու-
մը, որի հետ և մահացան բոլոր բարի և ազգօգուտ
մտադրութիւնները: Սա՛ ինչպէս ամենայն հայրենասէր
անձն՝ ապրում էր ընդհանուրի համար, և հոգում էր
ընդհանուրի համար. և ահա, այս ընդհանուր օգտի
համար ծառայութիւնը՝ մեծ ու պաշտելի է քան ըզ-
մանաւորը: Վասն որոյ՝ և համարձակում եմ խմատ-
նոյ ասած բանը կրկնել թէ՛ «Լաւ է մեծութիւն
հանդերձ բարեգործութեամբ»: և ինչո՞ւ է արդեօք
մեծութիւնը լաւ հանդերձ բարեգործութեամբ, էլի
ինքը պատասխանում է իմաստունը «Բանդի անմահու-
թիւն է յիշատակ նորա, զի յԱստուծոյ ճանաչի և ՚ի
մարդկանէ:» Ո՛վ անմահութիւն, անմահութիւն, դու
միակ պարզ և անմահ Աստուածութեան: Մենք ամենքս
ծնված ենք քեզ համար, պէտք է կեանք վարենք, աշ-
խատենք, և մեռնենք նոյնպէս քեզ համար. — և ինչով
է անմահանում մարդոյ անունը աշխարհի վերայ, —
մարդը ինչով է զինի մահվան անմահ յիշատակ թո-
ղում, արդարեւ բարեգործութենով, և ընդհանուրի
օգտին ծառայելով:

Այս օրվայ քառանկիւն տապանի մէջ դրած վե-
հաստիճան Մատթէոս Արհայ, արդարեւ թողել է ան-
մահ յիշատակներ, որ շատերից կրկնվում են թէ «Վն-
մահութիւն է յիշատակ Դորա, զի յԱստուծոյ ճա-

(1) Նկատողութիւն: Հաշտարխանու այդ հոգեւոր դպրոցը
փակված է այժմ, և աշակերտները ուղարկված են Աղաբա-
բեանի ուսումնարան մի առ ժամանակ, ինչպէս պատմեց մեզ
իւր կենդանութեան միջոցին Հանդուցեալ Հիմնադիրը: Նա
սպասում էր Աղաբաբեան լուսաւորութեան նախարարութեանից
շուտով ստանալու այդ յիշեալ դպրոցի բայցման հրամանը:
Բայց մեր պատմելի «Հաշտարխանցի» Հայերը այսուհետեւ ին-
քեանք պիտոյ է լինեն այդ դպրոցի կենդանութեան և մահու
պատճառը, որովհետեւ իսկը բանէ մասնակից են դորա հիմնադ-
րութեան մասին:

նաչի և ՚ի մարդկանէ: Սորա այս բոլոր արած բարե-
լաւութիւնները ում համար է, եթէ ոչ ընդհանուրի:
Ուրեմն դարուց ՚ի դարս անմահ պէտք է մնայ Սորա
յիշատակը: Սա այսօր մեր առաջն՝ դադարի մէջ լուռ
զրկած, մի դադարի է ամենեցունցս համար, զինի
մահման անմահացնելու յիշատակը: Սա լուռ է և ան-
մուռն, բայց անմահ զործքերը դաժկում են Աստուա-
ծանից և մարդկանցից:

Կանցանեն օրեր, կանցանեն տարիներ, սակայն Դու
ով Հայր մեր հոգեւոր, քո անմահ յիշատակներով
անանցանելի պիտի մնաս մեր սրտի և հոգեւոյ տանը:
Քեզանից բարերարվածները որչափ զարգանան, որչափ
առաջ գնան լուսաւորութեան ասպարիզի մէջ, — որչափ
երջանկանան իրանց ապագայումը, այնչափ պէտք է
զարգանայ քո յիշատակը, այնչափ պէտք է պայծա-
ռանայ քո անունը, և անմահ երանութիւն կարդացվի
քո հոգեւոյ համար:

Այս սուրբ սեղանի առաջն, — այս սուրբ Տէրունեան
տաճարի մէջ, բոլոր հոգեւորականաց և մարմնաւորա-
կանաց դասք՝ խոստովանում ենք, որ բոլոր քո Զանքը
էր սրբութիւն և առաքինութիւն արմատացնել քո
տեսչութեան յանձնված բանաւոր հօտի վարուց և
գործոց մէջ: Ո՛չ ապաքէն քեր այցելութեան նպատակն
այս քաղաք այն էր, որ առ ազգս ունեցած պարագ-
ներդ վճարէք Աստուծուն և Հայրենեայն, և քեր հո-
գին աւարէք Աստուծոյն այնպէս մաքուր և անարատ՝
ինչպէս ստացել էք Նրանից: Ուստի՝ քեր վախճանական
նպատակն է եղել ունենալ առաքինի կեանք և երջա-
նիկ մահ: Գու մեռար՝ որ սկիզբն առնես անմահու-
թեան: քո հողազանգված մարմինդ հող է դառնալու:
բայց քո յիշատակը մնալու է աշխարհիս վերայ մարդ-
կանց սրտերի մէջ, որք միշտ կրկնելու են իմաստնոյ
խօսքերը թէ՛ «Վա՛ս է մեծութիւն քո հանդերձ բա-
րերարութեամբք, քանզի անմահութիւն է յիշատակ
քո, զի Աստուծոյ ճանաչիս և ՚ի մարդկանէ:

Ուրեմն՝ սրբանվէր դասք քահանայից, և բազմա-
բոլս ժողովուրդք, մնում է մեզ մեր հրաժարական
ողջոյնից յետոյ մեր քաջարթուն Հովուապետի սուրբ
աջը համբուրելով՝ պաղատել Աստուծանից, որ միջ-
նորդութեամբ այս օրվայ անմահ պատարագի, դասի
Սորա հոգին արդարոց օթեանումը, ուր չ'կայ ցաւ և
հեծութիւն, այլ կեանք անվախճան, ամէն:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՔ

Մօտերում թիֆլիզ եկաւ պարդալու վարժապետ
պ. Ծ. Հովրեբեղը, որնոր Եւրոպայի շատ քաղաքներում

նոյնպէս և Ռուսաստանում շատ արքունի, մասնաւոր
դպրոցներում և տներում սովորեցրել է ու ամէն տեղե-
րից վիսյականներ ունի իր ցոյց տված յաջողակութեան
համար, որնոր նրանում է, որ նա կարճ միջոցում սո-
վորեցում է ամէն պարերը, որոնք սովորաբար գործ են
ածվում լուսաւորեալ երկրներում: Գլխաւոր արժա-
նաւորութիւնը նորա այն է, որ առանձին ու շաղբու-
թիւն է դարձնում սովորողների շարժումների վերայ,
որ նաքա լինեն զեղեցիկ և դուրսկան: Պ. Հովրեբեղը
կենում է Խանի քուչումը պ. Մ. Բէհրեզեանցի տանը:
Նա ապրիս է դասեր տներում և իր մօտ: Յանկացող-
ները կարող են գիմել դէպի ինքը և պայմանների վե-
րայ խօսել իրան հետ: Տարակոյս չունի նա, որ տեղեւոյս
թէ հայ և թէ օտարազգի հասարակութիւնը շատ
գոհ կ'մնայ նրանից, տեսնելով իրողապէս նորա յաջո-
ղակութիւնը իր գործքի մէջ:

ԴԱՍԱԴԻՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

Հայ դպրոցների համար, աշխատատիրու-
թիւն Պ. Միմեօնեանց:

Այս օրերս մամուլի տակից գուրս եկաւ ընդհա-
նուր պատմութեան համառօտութեան առաջին հա-
տորդ: Այս գիտութեան օգտաւէտութեան և կարեւո-
րութեան վերայ այստեղ խօսելը աւելորդ ենք համա-
րում, միայն կարող ենք համարձակագնս ասել, որ
մերոնք արդէն զգացել են նորա կարեւորութիւնը, որին
սպաւորոյ կարող է համարվել այն, որ ներկայումս շատ
ազգային հոգեւոր և մասնաւոր դպրոցներում կնում
է այս առարկայի դասաւարտութիւնը:

Տեսնելով այս հանգամանքը և նկատելով, որ շատ
պակասութիւն կայ այս առարկայի դասադրքի, յանձ-
նառու եղանք պատրաստել համառօտ ձեռնարկութիւն
վերոյիշեալ գիտութեան, որ պ. Համբ. Լեֆիաճեանցի
և ընկ. տպարանը ՚ի լոյս է ընծայում: Այս ձեռնար-
կութիւնը երեք տետրակներից բաղկացած է, ամէն մէկը
150—200 երես: Առաջին հատորը բովանդակում է
իր մէջ հին դարերի պատմութիւնը. երկրորդը միջին
և երրորդը նոր դարերի պատմութիւնը: Առ այժմ
դեռ աւարտած է միայն առաջին հատորը, իսկ միւս-
ներն դեռ մամուլի տակ են: Յանկացողները ստանալ
այս գիրքը կարող են դառնալ Մեղուի Խմբագրատուն,
Համբարձում Լեֆիաճեանցի տպարանը և կամ պ. Խ.
Տէր-Մեքայէլեանցի և Աւետիք Լեֆիաճեանցի զրաւաճա-
ռանոցը: Իւրաքանչիւր գիրքը առանձնապէս կ'ծախվի:

Հրատարակիչ Հ. Լ. ՆՅԻԱՃԵԱՆՑ (Ի Տպարանի Հ. Լեֆիաճեանց
և Ընկերութեան
Խմբագիր Պ. ՄԻՄԵՕՆԵԱՆՑ (Ի տան Գ. Միմեօնեանց)

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ 28 ЯНВАРЯ 1867 Г.

ТИФЛИСЪ

